

Editörün Notu

Rusya'nın Mart 2014'de Kırım'ı ilhakına en kararlı ve açık itiraz, Kırım'ın yerli halkı ve Türk kökenli bir grup olan Kırım Tatarlarından geldi. Bu nedenle, Rus otoriteleri de Kırım Tatar muhalefetine ve Kırım Tatarlarının ulusal önderlerine karşı sert önlemler almaya başladı. Yalnız Kırım'da değil, dünyanın farklı yerlerindeki Kırım Tatarlarının kudretli Rusya'nın Kırım'ı ilhakına karşı gösterdikleri direnişin sebebi nedir? Neticede, ilhak öncesinde Kırım Tatarları, Ukrayna toplumdaki bir takım önyargıların hedefi olan ve oldukça olumsuz şartlar altında varlıklarını devam ettirmeye çalışan bir gruptu. Her ne kadar, Ukrayna hükümetleri Kırım Tatarlarının tanınması ve bir takım sosyal ve kültürel haklarının iadesi konularında bazı adımlar atmış olsa da, bunlar oldukça yetersiz girişimler olarak kalmıştır. Aynı şekilde, Rusya'nın Kırım Tatarlarına karşı giriştiği sert ve cezai baskıların altında yatan neden de sorgulanabilir. Her iki sorunun da cevabı, jeopolitik ve tarihte aranmalıdır.

Günümüzde Geniş Karadeniz Bölgesi diye adlandırılan bölgede tarih boyunca hakim olmayı amaçlayan güçler için Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım yarımadası büyük bir stratejik öneme sahip olagelmıştır. Bu nedenle, onsekizinci yüzyıldan bu yana güneyin sıcak sularına açılmayı hedefleyen Rusya için Kırım yarımadasına sahip olmak öncelikli bir hedef olmuştur. Ne var ki, Rusya Kırım'a sahip olmayı hiçbir zaman yeterli görmemiş, bunun yanında Kırım'ı 'Tatarsızlaştırma' anlamına da gelen Kırım'ın 'Ruslaştırılması' siyasetini gütmüştür. Aslına bakılırsa, Kırım Tatarlarının günümüzde maruz bırakıldıkları baskılar, yüzyıllardır devam eden bu siyasetin günümüzdeki devamı niteliğindedir.

Kırım'ın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı yönetiminden çıkmasını takiben, Rus İmparatorluğu tarafından 1783 senesinde ilhakından sonra, Çarlığın başlattığı Kırım yarımadasının Slavlar tarafından kolonizasyonu ve Kırım Tatarlarının kentsel yaşamdan dışlanmaları, toprakları üzerindeki kontrollerinin ellerin alınması, devlet kurumlarında temsil edilmemeleri ve Kırım Tatarlarının Kırım'dan sürekli göçler gibi sorunlar, Kırım Tatarlarının ilhak sonrası kendilerini içinde buldukları ağır koşulları oluşturan sebeplerdir. Sovyetler Birliği zamanında da Kırım Tatarları Çarlık dönemindekinden daha iyi şartlarla karşılaşmamışlardır. İlk başlarda, Sovyet hükümeti etno-ulusal grupların desteğini kazanabilmek için bu

gruplara kendi kaderlerini tayin hakkı ve bir takım dinsel haklar vermiş, ancak çok geçmeden bu haklar ‘Proletarya Diktatörlüğü’nün tesisi için geri alınmıştır. Bunun sonucunda, Sovyet tarzı ‘Tatarlaştırma’ yerini kitlesel temizliklere bırakmış ve 1944 yılında, Kırım Tatarları toplu halde Orta Asya’ya sürgün edilmişlerdir. Bu sürgün, Kırım yarımadasındaki Kırım Tatar varlığını ortadan kaldırmış, ayrıca binlerce Kırım Tatarı sürgün yolunda ve nihai varış noktalarında hayatını kaybetmiştir. Sürgün’ün sebep olduğu tahrip öyle büyük olmuştur ki, bazı Kırım Tatar aktivistleri ve akademisyenler Sürgün’ü bir soykırım olarak nitelendirmektedirler. Bütününe baktığımızda, Kırım Tatarları için son iki yüzyılın çok uzun bir dışlanma, ayrımcılık, marjinalleştirilme ve sürgün süreci olduğu iddia edilebilir. Bunların bir sonucu olarak, Kırım yarımadasında neredeyse iki yüzyıl süre gelen etno-demografik mühendislik, Kırım Tatarlarının fiziksel varoluşlarında ve toplumsal belleklerinde çok derin yaralar bırakmıştır. Günümüzde yaşanan ilhak, yaşanan insan hakları ihlallerinin yanında, belleklerdeki yaraların bir kez daha kanamasına neden olmuştur. Günümüzde Kırım, Ukrayna ve dünyanın çeşitli yerlerindeki Kırım Tatarlarının 2014 ilhakına dair korku ve tepkilerini anlamak için bu korku ve tepkiler bu tarihi bağlam içinde değerlendirilmelidir.

Bu tarihsel arka plana dayanarak, *Uluslararası Suçlar ve Tarih* dergisinin bu sayısı esas olarak 1944 Kırım Tatar Sürgünü’nün farklı boyutlarını ele alan çalışmaları içermektedir. Bilindiği üzere, Sürgün’ün bahanesi Kırım Tatarlarının işgalci Naziler ile toplu halde işbirliği yaptıkları iddiası olmuştur. Bu iddia, ‘Sovyet propaganda makinesi’ tarafında o kadar etkili bir şekilde yaygınlaştırılmıştır ki, bugün bile eski Sovyet cumhuriyetlerinin halkları arasında ‘Kırım Tatarlarının toplu ihaneti’ oldukça yaygın bir söylentidir. Andrew Dale Straw, *Exposing Dishonest History: The Creation and Propagation of Stalin’s False Allegation of ‘Mass Treason’ against Crimean Tatars during World War II* (Sahte Bir Tarihin İfşası: Stalin’in Kırım Tatarlarına Karşı Öne Sürdüğü İkinci Dünya Savaşı Esnasında ‘Toplu İhanet’ Sahte Suçlamasının Ortaya Çıkışı ve Yayılması) başlıklı makalesinde, Kırım Tatarların ihaneti iddialarının ortaya çıkışı ve yaygınlaştırılmasını incelemekte ve bu iddialara karşı bir anlatı geliştirmektedir.

Tarih boyunca zorunlu sürgün, istenmeyen ırksal, etnik, ulusal ve dinsel gruplara karşı uygulanan bir toplu cezalandırma yöntemi

olmuştur. Nitekim, Amerika, Afrika, Avustralya ve Orta Doğu'da sömürgeci güçler tarafından yaratılan bu tür trajedilere dair oldukça geniş bir literatür mevcuttur. 1944 Kırım Tatar Sürgünü'nün bu literatür içinde ele alınması, konuyu daha iyi anlamlandırmamıza yarayacak kavramsal araçlar ve karşılaştırmalı bir perspektifin gelişmesine neden olabilirdi. Ne yazık ki, henüz böylesi bir yaklaşım olgunlaşmış değildir. Bu fikirden yola çıkan J. Otto Pohl, *The Deportation of the Crimean Tatars in the Context of Settler Colonialism* (Yerleşimci Sömürgeciliği Bağlamında Kırım Tatar Sürgünü) başlıklı makalesinde, Kırım Tatar Sürgünü'nü 'yerleşimci sömürgeciliği' ile ilişkilendirerek ele almaktadır.

Şimdiye kadar 1944 Kırım Tatar Sürgünü'nü konu edinen bir takım çalışmalar olmuştur. Bu çalışmaların pek çoğu, makro-tarih çalışmalarıdır. Elbette ki, bu tip çalışmaların değeri yadsınamaz ve benzer nitelikte daha fazla çalışmanın yapılması gerekmektedir. Öte yandan, Sürgün'ün mikro-tarihi de halen yazılmayı beklemektedir. Özellikle, tarih yazımına ilişkin yeni yaklaşımları benimseyen çalışmalar, Sürgün'e dair daha derin bir kavrayışa sahip olmamıza yardımcı olacaktır. Bunun yanında, Sürgün'e dair toplumsal belleğin günümüzdeki Kırım Tatar kimliğini oluşturan en önemli öğelerden biri olduğu gerçeğinden yola çıkarak, bu belleğin özel ve kamusal alanlarda Sürgün'e dair anlatılan anlatılar dolayısıyla oluşmasının ve Kırım Tatarlarının sürgündeki öznel deneyimlerinin çalışılması, yalnızca Sürgün hakkında değil, çağdaş Kırım Tatar kimliğinin oluşumu hakkında da kavrayışımızın derinleşmesine hizmet edecektir. Martin-Oleksandr Kisly'in *Post-Traumatic Generation: Childhood of Deported Crimean Tatars in Uzbekistan* (Posttravmatik Kuşak: Sürgün Edilen Kırım Tatarlarının Özbekistan'daki Çocuklukları) başlıklı makalesi çocukluklarını sürgünde geçiren Kırım Tatarlarının bir takım deneyimlerini tanıklıklar dolayısıyla ele alarak bu doğrultuda önemli bir adım atmaktadır.

Yukarıda değinildiği üzere, Sürgün'ün meydana getirdiği yıkım o kadar büyük olmuştur ki günümüzde bazı Kırım Tatarları bu trajediyi soykırım olarak nitelendirmekte, bazı Kırım Tatar aktivistleri dünya kamuoyunun Sürgün'ü soykırım olarak tanınması için çaba sarf etmektedir. Bu doğrultuda, Ukrayna'nın 12 Kasım 2015'de Sürgün'ü soykırım olarak tanınması dikkate değer bir gelişmedir. Onur Uraz, *A Legal Analysis of the Crimean Tatar Deportation of 1944* (1944 Kırım Tatar Sürgünü'nün Hukuki Değerlendirilmesi) başlıklı makalesinde

Sürgün'ün ayrıntılı bir hukuki incelemesini yapmakta ve bir soykırım olarak mı yoksa insanlığa karşı suç olarak mı değerlendirilebileceği sorusuna cevap aramaktadır.

Yine yukarıda değinildiği üzere, son iki yüzyıldır Rus yönetimleri, Kırım'daki Kırım Tatar mirasını ortadan kaldırmak için her yola başvurmuşlardır. Bunun için hem Çarlık Rusyası'nın hem de Sovyetler Birliği'nin uyguladığı yöntemlerden biri Kırım Tatarlarını, Ruslar tarafından medenileştirilmeleri gereken 'gayri medeni barbarlar' olarak tanıtmaktır. Ne var ki, bu takdimin tarihi gerçeklerle uyumlu olduğunu söylemek zordur. 1449'dan 1783'e kadar ayakta kalmış Kırım Hanlığı, yerleşik ve karmaşık bir siyasal ve sosyal yapı üzerine bina olmuş bir devlettir. Ayrıca, 1783'de Çarlık Rusya'sı tarafından ilhakından sonra da Kırım kültürel ve entelektüel bir merkez olmaya devam etmiş, Kırmımlı aydınlar Batı'nın modern düşünce ve ideallerini Osmanlı İmparatorluğu ve İslam coğrafyasına taşıyan araçlar olmuştur. Natalia Krolikowska-Jedlinska, *Foreigners in front of the Crimean Khan's Courts in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllarda Kırım Hanlarının Mahkemelerinde Yabancılar) başlıklı makalesinde onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda Kırım Hanlığı mahkemelerinde yargılanan üç yabancı hakkındaki kayıtları incelemektedir. Bu inceleme, Kırım Hanlığı'nda o günkü standartlara göre göre oldukça oturmuş ve işleyen bir hukuk düzeninin olduğunu göstermektedir.

Son olarak, Yuliya Biletska, Ukrayna tarihi hakkında tanınmış bir akademisyen olan Prof. Paul Robert Magocsi'nin 2014 yılında Toronto Üniversitesi Yayınevi tarafından yayınlanan son kitabı olan *This Blessed Land: Crimea and the Crimean Tatars*'ın (Bu Kutsanmış Toprak: Kırım ve Kırım Tatarları) bir tahlilini sunmaktadır.

Burada son olarak değinmek istediğimiz bir konu da şudur: *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, İngilizce ve Türkçe makalelerin yayınlandığı çift-dilli bir dergidir. Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği yönetimleri altında Kırım ve Kırım Tatarları konusuna odaklanan bu sayı için yayınlanması üzere bize sunulan çalışmaların çok büyük bir kısmı farklı ülkelerden ve Türk olmayan akademisyenler tarafından gönderilmiştir. Bu, büyük olasılıkla, Ukrayna ve Kırım'da yaşanan güncel olayların da etkisiyle, toplumsal ve akademik alanlarda Kırım Tatarlarına karşı artan bir ilginin yansımasıdır. Bu durum şimdiye kadar üzerinde çok da fazla çalışma yapılmamış Avrasya bölgesinde

yaşayan bir etno-ulusal topluluk hakkında kavrayışımızı derinleştirecek olumlu bir gelişmedir. Benzer bir ilginin, Avrasya bölgesinde yaşayan ve şimdiye kadar araştırmacıların ilgisini çok fazla mazhar olmamış diğer etnik, ulusal ve dinsel gruplar için de ortaya çıkmasını ümit etmekteyiz. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, bu tür çalışmaların yaygınlaştırılması için akademik bir platform olmaktan mutluluk duyacaktır.